

Сніжана Сніховська,
студентка Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка

ЕВОЛЮЦІЯ НАЗВИ ГАЛЬШТАТСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КОЗІЯ-САХАРНА

У статті аналізується проблема трансформації назви ранньогальштатської культури, відомої на сьогодні в археології як Козія-Сахарна. Визначаються етапи відкриття епонімних пам'яток, робиться спроба критичного переосмислення аргументації М. Т. Кашиби стосовно правомірності об'єднання в єдину археологічну культуру груп пам'яток, які локалізуються на території лісостепової та Запрутської Молдови – Сахарна-Солончени та Стойкани-Козія.

Ключові слова: гальштатські культури, Сахарна-Солончени, Стойкани-Козія, Козія-Сахарна.

На сучасному етапі розвитку археологічної науки особливо актуальними є критичний аналіз та переосмислення багатьох аспектів розвитку гальштатських культур Дністро-Прутського та Пруто-Серетського межиріччя. Це закономірно, адже навмисне нівелювання гальштатських традицій у матеріальній культурі пізнього Чорнолісся та ранньоскіфського часу вітчизняними дослідниками і тенденційність аналізу гальштатських артефактів, неоднзначна методика їх історико-культурної та етнічної інтерпретації призвели до цілої низки дискусій у середовищі археологів-гальштатознавців. Не втрачає своєї актуальності і по сьогоднішній день проблема еволюції назви культури Козії-Сахарни, зміна якої була зумовлена як накопиченням нових матеріалів, так і прагненням окремих дослідників об'єднати суміжні археологічні групи в єдину цілісну культуру. Тому доцільно розглянути основні етапи еволюції назви культури Козія-Сахарна, яка зберігаючи в своїй основі гальштатські традиції, відрізнялася від інших подібних їй культур орнаментальними мотивами та морфологією керамічного комплексу [6].

Відкриття епонімних пам'яток, які дали назву групі Сахарна-Солончени належить Г. Д. Смирнову та А. І. Мелюковій. В 1946–1950-х рр. експедицією під керівництвом Г. Д. Смирнова вперше були проведені розвідкові роботи і розкопки в середній течії Дністра. Дослідник відкрив, описав і частково дослідив городища Сахарна Марє, Сахарна Міке, селище Сахарна – Дялул Менестерій і два могильники Циглеу і Гура Хлубоака, що локалізувалися біля села Сахарна на Дністрі (територія сучасної Молдови) [12, с. 93].

Продовжила дослідження молдавських пам'яток А. І. Мелюкова, яка у 1952–1953-х рр. провела розкопки на поселенні Солончени-Хліная в Резинському районі. Із впевненістю можна стверджувати, що саме це поселення було тоді найбільш ґрунтовно досліджене серед сахарнянських пам'яток [4].

Таким чином, вже з 50-х рр. ХХ ст. почало формуватися уявлення дослідників про наявність у лісостеповій Молдові особливого локального варіанту культур передскіфського часу. Аналізуючи матеріальну культуру досліджених пам'яток, Г. Д. Смирнов та А. І. Мелюкова у свій час відмітили, що землеробські племена молдовського Подністров'я суттєво відрізняються від скіфських племен, але дуже близькі з тими, що населяють територію Середнього Подністров'я [5].

Подібної точки зору дотримувалася Г. І. Смирнова. Дослідниця у своїх публікаціях акцентує увагу на значних взаємозв'язках та взаємовпливах носіїв чорноліської культури середньодністровського локального варіанту та молдовської групи пам'яток Сахарна-Солончени [13].

Синхронною з молдавською групою (датується XI–VIII ст. до н. е.) виявилася румунська Стойкани-Козія, яка була виділена дослідниками лише на початку 70-х рр. ХХ ст. Найбільший внесок в плані систематизації та вивчення пам'яток Запрутської Молдови зробив М. Петреску-Дембровіц [14]. Він вперше відніс матеріали поселення і могильника Стойкани

до гальштатського періоду, переконливо аргументувавши свою гіпотезу. Однак пріоритети в аналогіях та взаємозв'язках були розставлені лише тоді, коли А. Ласло ввів у науковий обіг матеріали розкопок поселення Козія в Запрутській Молдові. Походження Козії А. Ласло пов'язував з переміщенням частини населення із Подунав'я в центральні і південні райони Запрутської Молдови в період На В1-2 (X–IX ст. до н. е.) [15, с. 112–115].

Часто згадуються в румунській історіографії також групи пам'яток Стойкани-Брад, Козія-Брад, Покреака-Козія, що відображають послідовність відкриття пам'яток, але не мають суттєвих відмінностей у матеріальній культурі. Це свідчить про те, що така диференціація пам'яток є теоретично необґрунтованою, а отже немає підстав для виділення вищезазначених груп.

Територіальна відособленість та пізніє відкриття пам'яток в Запрутській Молдові не давали можливості дослідникам співставити зазначені групи пам'яток. Однак, перші кроки в напрямку синхронізації та порівняння пам'яток Молдови та Румунії зробив Б. Хенсель, який дійшов до висновку, що старожитності типу Сахарна мають повні та часткові аналогії з групою Козія. Він також вказав на специфіку орнаменталізації посуду цих груп, яка поширювалася аж до Дніпра.

Проте об'єднання груп пам'яток Сахарна-Солончени та Стойкани-Козія в єдину археологічну культуру здійснила М. Т. Кашуба, яка, по-перше, систематизувала та інтерпретувала сахарнянські старожитності, виявлені попередніми дослідниками; по-друге, виявила принципово нові і яскраві матеріали під час дослідження у 90-х рр. XX ст. поселень Матеуць-Ла башне, Алчедар III (на сьогодні найбільше досліджена пам'ятка групи Сахарна), сахарнянського культового центру Хліжень II – Ла Шанц та ін. [2; 3].

Дослідниця аргументувала свою позицію тим, що пам'яткам типу Сахарна і типу Козія притаманні всі ознаки, які характеризують археологічну культуру. Це спільність території (з двома районами найбільшої концентрації пам'яток – в Дністро-Реутському межиріччі та лісостепових районах Бирлада і Жижії); стійке співвідношення типів: житлових і господарських споруд, основних форм і орнаменталізації посуду, речового інвентаря; наявність єдиного ранньогальштатського субстрату, яким є горизонт з прочорненою керамікою Темеоань-Холеркань-Балта, а також міграційний характер походження [1, с. 373].

Але при детальному аналізі матеріальної культури обох груп більшість критеріїв, на які опирається М. Т. Кашуба при виділенні культури Козія-Сахарна, можна спростувати. По-перше, переважання наземного типу глинобитних житл каркасно-стовпової конструкції, кремація як основний тип поховання та наявність загальногальштатського речового інвентаря не співвідносяться лише з культурою Козія-Сахарна, а є спільними й для інших гальштатських культур східнобалканського регіону. Житла аналогічного типу будували і племена чорноліської культури, проте невідомо чи це була місцева традиція житлобудування, чи запозичена в гальштатських племен [6, с. 87–88].

По-друге, більша частина керамічного комплексу (особливо посуд кухонного призначення) є не лише аналогічним для груп Сахарна та Козія, а є знову ж таки загальногальштатським. Банкоподібні горщики, корчаги типу Вілланово, кубкоподібні посудини були наявні також в археологічних культурах, які пов'язані з процесом «первинної гальштатизації» Кишинів-Корлатень та Гава-Голігради.

По-третє, орнаменталізація кераміки групи Сахарна-Солончени відрізняється від орнаментальних мотивів Козії. Як підтвердило дослідження М. Т. Кашуби, із всіх культур із врізною та штампованою керамікою саме Сахарна-Солончени відрізняється найменшою кількістю канелюр в орнаменталізації [7; 8]. Лише на більш пізньому поселенні Алчедар III він більш виражений (0,7%). В орнаменталізації кераміки Козії канелюр все-таки більше. Основний орнаментальний мотив культур Бабадаг I та II, який являє собою кола, з'єднані косими лініями відсутній на кераміці групи пам'яток Стойкани-Козія, а в групі Сахарна-Солончени

він представлений на 2% всього керамічного комплексу. Проте штамп у вигляді букви S був майже відсутній у двох групах пам'яток [11, с. 321].

Виняток може лише становити орнамент пізніх пам'яток групи Сахарна-Солончени, де штамп у вигляді букви S становить всього менше, ніж 3% всієї орнаменталії і є впливом з боку сусідніх культур. Це порівняння дозволяє також спростувати усталене твердження про формування груп Сахарна-Солончени і Стойкани-Козія під значним впливом культур Бабадаг та Інсула Банулуй. Також ідентифікуючими орнаментальними мотивами групи Сахарна-Солончени є врізний та прочорнений, а в Козії переважаючим є штапований [8; 10].

По-четверте, субстратна основа із прочорненою орнаменталією Темеоань-Холеркань-Балта не є спільною для двох груп. Прочорнена орнаменталія є переважаючою в групі Сахарна-Солончени, водночас у групі Стойкани-Козія вона майже відсутня. Варто також зауважити, що група Стойкани-Козія, найвірогідніше, сформувалася під значним впливом культури Костіша, в якій присутні аналогічні орнаментальні мотиви [9, с. 54–55].

Таким чином, еволюція назви гальштатської культури, відомої в сучасній археології як Козія-Сахарна, була закономірним процесом, оскільки відкриття нових пам'яток зумовлювало необхідність у систематизації матеріальної культури, пошуків аналогій серед інших культурних типів та груп. Спочатку були виділені дві групи пам'яток Сахарна-Солончени та Стойкани-Козія, які пізніше, зважаючи на ряд вищезазначених підстав, були трансформовані в цілісну археологічну культуру Козія-Сахарна. Проте на сучасному етапі вивчення матеріалів цієї культури проявилася ціла низка протиріч, які, на наше глибоке переконання, найбільшою мірою пов'язані з обмеженим теоретичним обґрунтуванням виділення цілісної археологічної культури Козія-Сахарна. Доцільніше все-таки проводити диференціацію між групами пам'яток Сахарна-Солончени та Стойкани-Козія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кашуба М. Т. «Другая» чернолесская культура Среднего Днестра по Л. И. Крушельницкой / М. Т. Кашуба // *Stratum plus*. – №3. – С. 369–388.
2. Кашуба М. Т. «Ускользящее» железо, или Переход к раннему железному веку в Восточном Прикарпатье / М. Т. Кашуба // *Российский археологический ежегодник*. – 2013. – №3. – С. 233–257.
3. Кашуба М. Т. Культурно-историческое развитие лесостепного Днестро-Сиретского междуречья в начале I тыс. до н. э. (культура Козия-Сахарна): дис. ... канд. іст. наук / М. Т. Кашуба. – Санкт-Петербург: РАН, 2000. – 414 с.
4. Мелюкова А. И. О датировке и соотношении памятников начала железного века в Лесостепной Молдавии / А. И. Мелюкова // *СА*. – 1972. – №1. – С. 57–72.
5. Мелюкова А. И. Памятники скифского времени Лесостепного Среднего Поднестровья / А. И. Мелюкова // *МИА*. – 1958. – № 64. – С. 5–102.
6. Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир: монография / А. И. Мелюкова. – М: Наука, 1979. – 256 с.
7. Романчук А. А. Горизонт Солончень-Хлиная, единецкая культура и другие проблемы генезиса Сахарна-Солончень: еще один шаг к продуктивной дискуссии // А. А. Романчук // *Stratum plus*. – 2011. – № 2. – С. 187–206.
8. Романчук А. А. Культура Сахарна-Солончень и возникновение орнаментированного гальштата / А. А. Романчук // *Stratum plus*. – 2003. – № 3. – С. 8–117.
9. Романчук А. А. Культурно-хронологическое и генетическое соотношение ранних групп КРШК / А. А. Романчук // *Сохранение культурного наследия в странах Европы: матер. конф.* – Кишинев, 2009. – С. 53–56.
10. Романчук А. А. Топоры-кельты, серпы и культуры Резной Керамики раннего гальштата Карпато-Поднестровья / А. А. Романчук // *Материалы по археологии Северного Причерноморья*. – Одесса, 2008. – Вып. 1. – С. 1–16.
11. Романчук А. А. Фруктовницы и хронология раннебасарабского времени на Среднем Днестре / А. А. Романчук // *Древнее Причерноморье*. – Одесса, 2008. – Вып. 8. – С. 320–324.

12. Смирнов Г. Д. Скифское городище и селище «Большая Сахарна» / Г. Д. Смирнов // КСИИМК. – 1949. – Вып. 26. – С. 93–97.
13. Смирнова Г. И. О хронологическом соотношении памятников типа Сахарна-Солончень и Жаботин / Г. И. Смирнова // СА. – 1974. – № 4. – С. 94–106.
14. Petrescu-Dimbrovita M. Cimitirul hallstatti an de la Stoicani / Petrescu-Dimbrovita M. / МА. – Bucuresti, 1953. – № 1. – S. 175–189.
15. Laszlo A. Les groupes regionaux anciens du Hallstatt a l'est de Carpates. La Moldavie aux XII-VII siecles av. n. e. / A. Laszlo // La civilization de Hallstatt. – Liege. – 1989. – Nr. 36. – S. 111–129.